

AGONIJA NEZAPOSLENOSTI U EVROZONI

U ovom radu posvetićemo pažnju evoluciji problema nezaposlenosti u Evrozoni. Cilj nam je da sagledamo gde su koreni problema nezaposlenosti i da iznađemo razloge, sada već hroničnog problema nezaposlenosti. Pokazaćemo koji su osnovni činioci koji produžavaju agoniju nezaposlenosti i da li ima izgleda da u bliskoj budućnosti problem nezaposlenosti bude prošlost za Evrozonom. U analizi zemalja Evrozone pratićemo osnovne makroekonomske pokazatelje ravnoteže u jednoj privredi – BDP, inflaciju i nezaposlenost. Sagledaćemo da li je i monetarna strategija inflatornog targetiranja doprinela problemu nezaposlenosti, kroz smanjenje potencijalnog outputa, ali i potvrditi da u uslovima globalne krize postoje neka odstupanja od teorijskih koncepata osnovnih makroekonomskih relacija – Okunovog zakona i Filipsove krive. U borbi protiv problema nezaposlenosti na tržištu rada koristićemo konvencionalne politike – monetarnu i fiskalnu, ali i specifične politike – politiku dohotka i institucionalnu politiku. Konačno, pokazaćemo da je/bi jedino Nemačka, sa „malom“ žrtvom, mogla da spase realni sektor, kako perifernih mediteranskih zemalja, tako i cele Evrozone.

Ključne reči: makroekonomska ravnoteža, nezaposlenost, inflacija, recesija, Evrozona

1. Uvodni deo

Problem nezaposlenosti kod evropskih zemalja (EEZ) datira od sredine 1970-ih godina. Tokom 1980-ih godina stopa nezaposlenosti je prešla 8%, što je nastavljeno i tokom 1990-ih godina. Posmatrano po pojedinim zemljama, a prema podacima EUROSTATA, u periodu 1987-2007. godina, stopa nezaposlenosti u Nemačkoj iznosila je 8,6%, u Italiji 9,3%, a u Španiji 9,7%. Iako su u ovom dugom periodu razvijene evropske zemlje beležile godišnje stope privrednog rasta na nivou proseka, stopa nezaposlenosti je do danas ostala visoka. Dugogodišnji problem nezaposlenosti u evropskim zemljama naveo nas je da izađemo iz okvira teorijski važećih koncepata¹ i sagledamo dublje ovaj problem nezaposle-

* Dr Vladimir Ristanović, docent, Fakulteta za međunarodnu ekonomiju, Megatrend univerzitet, Beograd, e-mail: vristanovic@megatrend.edu.rs

¹ Artur Okun je 1962. godine, na bazi kvartalnih posleratnih podataka, pokazao da su promene u outputu od 3% povezane sa promenama u stopama nezaposlenosti od 1 procentnog poena. Poštujući ovo pravilo, stopa nezaposlenosti je trebala da se poveća za oko 1,3 procentnih poena između 2008. i 2009. godine (pošto je Evrozona beležila pad outputa od 4,5%), a ne 2 procentna poena kojiko je stvarno povećana.

nosti. Postavke i vođenje ekonomske politike u velikoj meri su uticali na današnje stanje u privredama zemalja Evropske unije. Naš fokus je na zemljama Evrozone, pre svega, jer su one uključene u sistem jedinstvene valute i vode jedinstvenu monetarnu politiku. Tu jasnije možemo sagledati strukturu problema nezaposlenosti a i, po našem mišljenju, iznaći rešenje istog.

Problemi nezaposlenosti za zemlje Evropske unije nisu rešeni uvođenjem kriterijuma konvergencije (kriterijumi za ulazak u Uniju). Kao što je već poznato Evropska unija je tvorevina koja je nastala i živi na sporazumu. Tako i funkcionise! Iako, nastala na osnovama regionalne integracije, ona je daleko od Mandelovog koncepta optimalnog valutnog područja². Pre svega, zbog činjenice što je Evropska unija manje zasnovana na izvornim kriterijumima optimalnog valutnog područja³, a sve više na kriterijumima konvergencije⁴. Suštinski posmatrano, kriterijumi optimalnog valutnog područja su delimično ispunjavani kroz pojedine faze regionalne intergacije. Najmanje se otišlo sa ključnim kriterijumom – *mobilitnost radne snage*, i zato danak danas plaća cela Evropa. Nedovoljna mobilnost radne snage narušava normalno funkcionisanje na tržištu radne snage i onemogućava usklađivanje mera ekonomskih politika. Pri tome, za finalnu fazu stvaranja evropske monetarne unije ostali su precizno definisani kriterijumi konvergencije, kao matematička margina oko koje oprčavaju zemlje članice, u širim ili užim koncentričnim krugovima.

Značaj kriterijuma je pao na prvom ispitu, još 1999. godine, sa činjenicom da su ih ispunile jedino Luksemburg i Francuska, dok Grčka nije ispunjavala niti jedan od obavezujućih kriterijuma. I ostale zemlje članice imale su problema da dosegnu do strogo postavljenih kriterijuma. Nedostatak ovako postavljenih kriterijuma je u tome što se potencira na ispunjenju same margine (cifre) i datuma (ponovo, cifre) u kome treba postići zadovoljavajući rezultat kako bi se obezbedio ulazak u Uniju na određeni dan. Prvi problem koji je uočen, i to kod zemalja centra, bio je kod kriterijuma javnih finansija (problem sa kojim su se suočile recimo, jedna Nemačka i Italija)⁵.

² Rodonačelnik *teorije optimalnog valutnog područja* je Robert Mandel. Celokupan koncept je zasnovan na procesu regionalnog integrisanja (susednih) zemalja (približne strukture i stepena privrednog razvoja) kako bi uspele da iskoriste sve prednosti ovog procesa – prednosti režima fiksnog deviznog kursa.

³ Kriterijumi valutnog optimalnog područja su: mobilnost radne snage, stepen otvorenosti ekonomije, stepen proizvodne diverzifikacije i stepen finansijske integracije.

⁴ Kriterijumi konvergencije su: kriterijum cenovne stabilnosti, kriterijum stanja javnih finansija, kriterijum učešća u deviznom mehanizmu i kriterijum usklađenosti dugoročnih kamatnih stopa.

⁵ Nemačka je imala problem sa javnim dugom, a Italija sa budžetskim deficitom. Analizirajući probleme javnog sektora uočeno je da se brojne zemlje suočavaju sa neujednačenim stanjem budžeta tokom kalendarske godine. Tako se danas toleriše zemljama članicama da ostanu u granicama postavljenih kriterijuma ne u kalendarskoj godini već tokom jednog godinog ciklusa. Kako je poslovni ciklus duži od kalendarske godine

Problem mobilnosti radne snage u celoj EU podrazumeva sporo i ograničeno kretanje radne snage. Kažemo sporo jer postoje brojne odluke kojima nije dozvoljeno da radnici iz perifernih zemalja Evropske unije prelaze u zemlje centra, tj. razvijenije privrede radi zapošljavanja. Prema konceptu optimalnog valutnog područja, da postoji mobilnost radnika unutar EU tada bi se višak radne snage iz jedne zemlje prelivao u drugu zemlju sa manjkom radne snage, što bi dovelo do izjednačavanja zarada u dvema zemljama. Istovremeno, neadekvatna raspodela radne snage, kao faktora proizvodnje, narušava produktivnost rada u ekonomijama. Nadnice su rigidne na dole pa nema prilagođavanja. Visoka socijalna davanja za nezaposlene, čine ih manje zainteresovanim za traženjem posla. Ne treba izgubiti iz vida i velike kulturne razlike između pojedinih zemalja članica. Konačno, problem predstavljaju i neefikasne institucije na tržištu rada.

Problem nezaposlenosti tesno je povezan sa privrednim rastom koji izostaje u Evrozoni, posebno njenim perifernim zemljama. Odstupanje od optimalnog outputa kod razvijenih ekonomija usporava oporavak i zadržava stopu nezaposlenosti na visokom nivou. Čak su se pojedine zemlje Evrozone, i to one razvijene, poput Italije, Irske, Španije i Grčke, u poslednjim godinama suočile sa smanjenjem optimalnog outputa čime je samo produbljena ekonomska kriza. Najveći pritisak na dalje usporavanje privrede sada nalazimo u pritisku niske inflacije pa čak i deflacije u pojedinim zemljama članicama. Iako je na januarskom skupu u Davosu tekuće godine, gospodin M. Dragi (*Draghi*), predsednik Evropske centralne banke (ECB) umirivao javnost da deflacije nema, pozivajući se na podatke o pozitivnim stopama inflacije, situacija je alarmantna jer postoji trend cena na dole (smanjivanje stopa inflacije) od 2011. godine u svim zemljama Evrozone i to daleko ispod targetiranog nivoa (od oko 2%). Pritisak deflacije jeste veliki i može da izazove ozbiljne probleme u funkcionisanju ekonomije, a osnovni uzročnik deflacije je pad ili nizak rast BDP-a u nizu godina.

U nastavku rada, prvo ćemo analizirati kako je niska privredna aktivnost doprinela da output bude daleko ispod optimalnog nivoa, čime je se problem nezaposlenosti produbio. Sagledaćemo koliko je ciljana inflacija u uslovima globalne krize uticala na usporavanje privredne aktivnosti u Evrozoni (EA-17)⁶. Ekonometrijska analiza makroekonomskih relacija EA-17, u narednom delu, pokazaće da se sa globalnom krizom ne možemo u potpunosti osloniti na teorijske koncepte Okunovog zakona i Filipsove krive prilikom objašnjavanja ovih relacija u ekonomijama. Time smo samo potvrdili rezultate prethodnih istraživanja i brojnih naučnika pre nas. Suštinski, najvažniji deo, je sledeći u kome uz pomoć konvencijalnih politika pokazujemo razloge postojanja visoke nezaposlenosti i razloge daljeg produbljivanja ovog problema. U tom delu, daćemo i

---

tako zemlje u pojedinim godinama probijaju granični budžetski deficit od 3% BDP-a, dok su u narednim godinama ispod tog nivoa. Svodi se na to da u proseku teže toj cifri!

⁶ Osamnaesta zemlja Evrozone od 01.01.2014. godine je Letonija. Podaci za EA-18 nisu bili raspoloživi u trenutku započinjanja ovog rada.

mehanizam, kroz koji bi jedna, ujedno najveća, ekonomija svojom ekonomskom snagom i autoritetom – Nemačka, uspjela da ublaži postojeće probleme i izvuče Evrozonu iz dugogodišnje agonije nezaposlenosti. Rad završavamo zaključkom, u kome iznosimo predloge kreatorima ekonomske politike za rešavanje problema nezaposlenosti na tržištu radne snage.

2. Neravnoteža u Evrozoni

Ekonomski problemi sa kojima su suočavaju zemlje Evrozone uglavnom se posmatraju kroz niske stope privrednog rasta, veliki porast nezaposlenosti i nisku inflaciju. Pad privredne aktivnosti sa svetskom ekonomsko-finansijskom krizom, započetom 2008. godine, ne jenjava do današnjih dana i uticao je na visoke stope nezaposlenosti i smanjenje broja otvorenih novih radnih mesta. Takvi problemi se produbljuju, najvećim delom zbog pada proizvodnje, izazvanog smanjenjem agregatne, posebno eksterne, tražnje. Gomilanje zaliha, rast troškova proizvodnje i odliv kapitala i visoko-kvalifikovanog kadra na istok uticali su na usporavanje rasta razvijenih ekonomija Evrozone.

Prema analizi OECD⁷, u poslednje vreme poboljšana je slika u Evrozoni – sistemski rizici su smanjeni, eksterne i unutrašnje neravnoteže su donekle otklonjene, većina zemalja postepeno vraćaju konkurentne pozicije, kroz korekcije zarada i čvrste strukturne reforme. Međutim, ekonomska aktivnost ostaje neujednačena i slaba, vlada nizak stepen poverenja, i dalje su slabe bilansne pozicije privatnog sektora, još uvek je nedovršena fiskalna konsolidacija, pojedine ekonomije su i dalje prezadužene, stopa nezaposlenosti je dvocifrena u nekoliko zemalja, a inflacija toliko niska da su porasli rizici pritiska deflacije.

U periodu 2000-2013. godina prosečna godišnja stopa rasta BDP-a u Evrozoni iznosila je 1,2%. Ova stopa rasta je dvostruko niža od stopa privrednog rasta razvijenih ekonomija u posleratnom periodu (2,5%). Takav privredni rast nije održiv u dugom roku i vidimo da je u velikoj meri uticao na visoku stopu nezaposlenosti tokom celog perioda. U periodu od nastanka EU do danas stopa nezaposlenosti nije padala ispod 7%, dok je u trećem kvartalu 2013. godine dostigla maksimalnih 12,1%. Dodatan problem ogledao se u „niskoj“ stopi prirodne stope nezaposlenosti (s početka posmatranog perioda bila na nivou od 4,5%, a pred kraj perioda čak 6%). Taj jaz između aktuelne i prirodne stope nezaposlenosti se produbljavao iz godine u godinu, što uz nisko ciljanu inflaciju nije davalo prostora za brži rast i potencijalno veće zapošljavanje. Posledica toga je značajno odstupanje aktuelnog outputa od potencijalnog outputa, tj. veliki output gap. Na grafikonu 1. vidimo da je tokom novog milenijuma Evrozona bila više suočena sa usporavanjem privrednog rasta – potencijalnog outputa, koji navise „gura“ aktuelni rast privrede. Otuda i postoji problem sa rastućom stopom nezaposle-

⁷ OECD (2014a), *OECD Economic Surveys: Euro Area*. OECD Publishing, 14.

nosti. Taj problem će se nastaviti jer su brojne zemlje Evrozone sučene sa smanjivanjem potencijalnog autputa, poput Italije, Irske, Španije i Grčke.

Grafikon 1: Osnovne makroekonomske varijable u EA-17, kvartalni podaci

Izvor: Proračuni autora

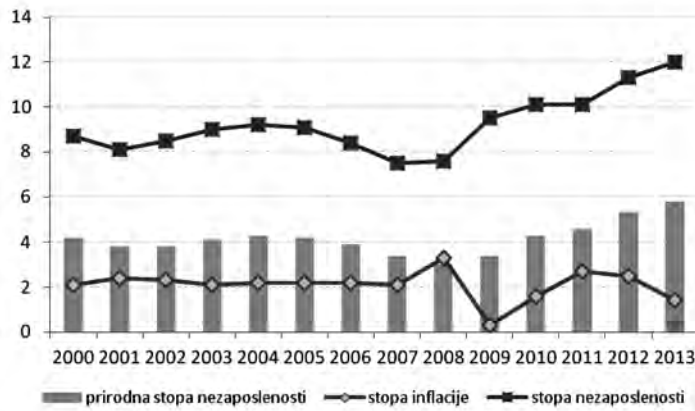
Monetarna stabilnost ECB uticala je na stabilan privredni rast u srednjem roku, koji nije doprineo smanjivanju nezaposlenosti. Sa rastom BDP-a u periodu 2004-2008. godina nezaposlenost se blago smanjuje. Međutim, ostala je na visokom nivou i daleko iznad prirodne stope nezaposlenosti. Čvrsta monetarna politika i targetiranje inflacije obezbedili su stabilnost cena, toliku da bi se moglo reći da postoji jednakost između inflatornih očekivanja i aktuelne stope inflacije. To bi značilo, shodno teorijskom konceptu Filipsove krive⁸, da se izjednačavaju aktuelna stopa nezaposlenosti i prirodna stopa nezaposlenosti. Međutim, stvarna kretanja značajno odstupaju od teorijskih koncepta, posebno sa produbljivanjem krize. Sa padom privredne aktivnosti u početnim godinama svetske ekonomske krize (2008. i 2009. godina) dolazi do pada BDP-a. Uz to, pad privredne aktivnosti odmah se odražava na pad cena, tj. smanjenje inflacije ali i rasta nezaposlenosti (grafikon 2.). Stopa inflacije ipak se smanjuje, jer i pored stagnacije ili blagog pada cena u tercijarnom sektoru, najveći pad cena beleže proizvodi iz sekundarnog, pa i primarnog sektora. Poslednja dva sektora vuku

⁸ Filipsova kriva (*Phillips curve*) odražava visoku negativnu korelaciju između inflacije i nezaposlenosti, što je potvrđeno na primerima brojnih zemalja. Jednačina *Filipsove krive* je: $\pi - \pi^e = -\alpha(u - u^*)$,

gde je π - aktuelna stopa inflacije, π^e - očekivana inflacija, u - aktuelna stopa nezaposlenosti, u^* - prirodna stopa nezaposlenosti, a α - parametar koji pokazuje snagu uticaja nezaposlenosti na inflaciju, $0 < \alpha < 1$. Odstupanja od teorijskog pristupa postoje i to sve izraženije od 1970-ih. Ona su posledica promene očekivanja ili izraženih šokova na strani agregatne ponude (šokova cene nafte na svetskom tržištu, rasta cena poljoprivrednih proizvoda na globalnom nivou, rapidnog rasta troškova rada, rasta deviznog kursa).

opšti nivo cena na dole i stopa inflacija se smanjuje, preteći da pređe u deflaciju čime se promoviše finansijska nestabilnost i podstiče žestoka ekonomska kontrakcija. Takva situacija pogoduje rastu nezaposlenosti. Otuda, problemi se šire sa jedne ekonomije na drugu. Zemlje periferije prve se suočavaju sa padom privredne aktivnosti i visokim stopama nezaposlenosti. Pritisci iz Brisela da se kontrakcionim merama bori protiv krize dodatno usporavaju privrednu aktivnost i snižavaju cene. Pad stopa inflacije značajno ograničava ove ekonomije kroz dalji pad BDP-a i rast nezaposlenosti. Drugim rečima, mehanizam nam pokazuje da su ove ekonomije, da bi dostigle opštu ravnotežu, prinuđene na deflatorne mere prilagođavanja koje ih, zapravo, udaljavaju od ravnoteže. To podrazumeva da zemlje periferije moraju još snižavati cene kako bi unutar unije na zajedničkom tržištu bili konkurentni. Međutim, to im ne polazi za rukom zbog dvovrzinske integracije EU, između centra i periferije. Zemlje centra sprovode model čvrste kontrole i regulisanja tržišta, sa akcentom na inflaciji a ne na BDP-u i zaposlenosti, dok zemlje periferije model „slobodnog“ tržišta, upravljanja tražnjom, održavanja visokog rasta i niske inflacije.⁹ Zemlje periferije su dodatno opterećene rastućim deficitom budžeta i rastom javnog duga.

Grafikon 2: *Nezaposlenost i inflacija EA*

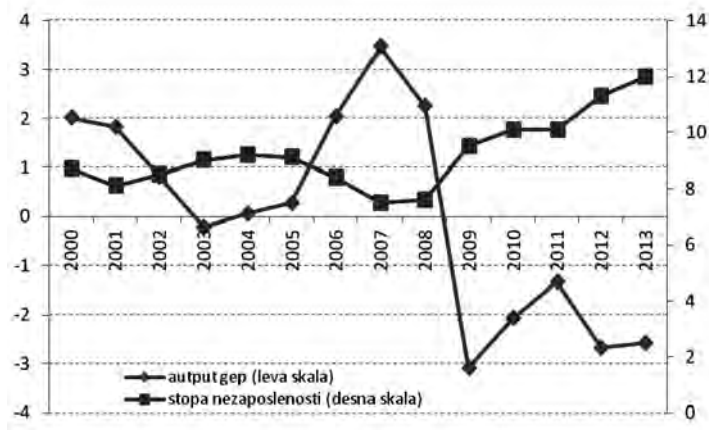
Izvor: Proračuni autora

U Evrozoni inflacija je do krize držana na ciljanom nivou od oko 2%, međutim aktuelna stopa nezaposlenosti je značajno odstupala od prirodne stope nezaposlenosti i pored pozitivnih stopa rasta BDP-a zemalja članica. Sa krizom ciljana inflacija je zadržana na nepromenjenom nivou, dok je aktuelna stopa inflacije bila ispod tog nivoa, što je shodno Filipsovoj krivi, uticalo na rast stope nezaposlenosti (i iznad prirodne stope nezaposlenosti).

⁹ Kovač O., Ristanović, V.: *Ekonomija regiona sveta*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2011, 113

Odstupanja aktuelnog BDP-a od potencijalnog outputa¹⁰ u Evrozoni, pri niskoj ciljanoj inflaciji, odrazila su se na značajno usporavanje privrednog rasta, a posledično i na povećanje stope nezaposlenosti, daleko iznad prirodne stope nezaposlenosti. Takva situacija odražava deflatorni output gap, a koji bi mogli posmatrati kroz sporiji rast agregatne tražnje od rasta agregatne ponude, što vodi usporavanju inflacije i pritisku na deflaciju. Na ovogodišnjem skupu u Davosu gospodin Dragi (*Draghi*), predsednik ECB, govorio je da nema straha od deflacije, jer su u 2013. godini zemlje Evrozone ipak iznad nulte inflacije. Međutim, podaci u nizu godina od 2011-te govore sasvim suprotno – inflacija je u padu gotovo u svim zemljama Evrozone i to za 2-3 procentna poena. Kako je deflatorni output gap prisutan i u 2012. godini (-2,7%), jasno je da su opravdani stavovi brojnih analitičara da će morati da se menja monetarna politika. Održavanje *status-quo* situacije, dakle ciljanja inflacije na postojećem nivou od oko 2% u uslovima krize, vodiće sve nižoj stopi inflacije jer se očekivanja na tržištu formiraju u pravcu daljeg snižavanja inflacije, a ne targetiranog nivoa. Glavni razlog takvih očekivanja nalazimo u strahovitom padu proizvodnje i velikom deflatornom output gapu od 2009. godine do danas. To potvrđuju i podaci Eurostata za 2013. godinu i stopu inflacije od 1,4%, što je niže za 1,1 procentni poen od stope inflacije u 2012. godini i za 1,3 procentni poen od stope inflacije u 2011. godini. Dakle, priča sa deflacionim pritiscima se nastavlja.¹¹

Grafikon 3: *Output gap i stopa nezaposlenosti u Evrozoni*

Izvor: Proračuni autora

¹⁰ Output gap predstavlja odstupanje aktuelnog outputa od potencijalnog outputa i izračunava se preko formule $(\text{BDP aktuelni} - \text{BDP potencijalni}) / (\text{BDP potencijalni})$

¹¹ U Srbiji smo do skoro imali sasvim suprotnu situaciju – stagflaciju, tj. visoka inflacija u uslovima *stagnacije* (pada BDP-a i rasta nezaposlenosti).

Iako, targetiranje inflacije ne isključuje ostvarivanje osnovnih makroekonomskih ciljeva, oni se veoma otežano ostvaruju u uslovima krize. Centralne banke u zemljama koje primenjuju ovu strategiju i dalje izražavaju zabrinutost u vezi s fluktuacijama u proizvodnji i stopi (ne)zaposlenosti. Dugoročno podsticanje privrednog rasta moguće je očekivati samo srednjeročnim korekcijama cena na dole. Prema Miškinu¹² targetirana inflacija bi trebala da poveća fleksibilnost CB upravo sa stanovišta odgovora na agregatnu tražnju i agregatnu ponudu. Recimo, sa padom agregatne tražnje stopa inflacije pada ispod ciljanog nivoa, što tera CB da olabavi monetarnu politiku, bez straha da će ekspanzivna reakcija izazvati rast očekivane inflacije. Takva situacija je bila tokom 2010-2011. godine. Na strani agregatne ponude, pak, šokovi ponude mogu naterati monetarne vlasti da skernu iz puta ciljane inflacije samo u meri koja ja potrebna da se ublaže negativni eksterni efekti. Otuda, kreatori monetarnih vlasti nastoje da održe monetarnu politiku na dosadašnjem kursu sve do sredine 2015. godine¹³, i pored inicijativa na uvođenje novih mera monetarne politike ECB.

Videli smo da u uslovima krize se ciljanjem inflacije usporava rast autputa i zaposlenosti. Međutim, sa ciljanjem inflacije moguće je postići rast autputa i zaposlenosti samo kada je niska stopa inflacije (kao što je bilo na Novom Zelandu). Međutim, ova priča je idealna sve do trenutka kada privredna aktivnost, recimo usled eksternih šokova, počne da se pogoršava. Tada targetirana inflacija ne uspeva da održi stabilnost i rast ekonomije. Naime, sa padom autputa, povećava se nezaposlenost i smanjuje stopa inflacije. U Evrozoni je to bilo izraženo 2009. godine. Slična situacija je i u ostalim razvijenim ekonomijama sa monetarnom strategijom inflatornog targetiranja¹⁴. Dakle, sa usporavanjem privrednog rasta aktuelni autput se udaljava od potencijalnog autputa, što ukazuje na postojanje deflatornog gepa unutar privrede (rast agregatne tražnje sporiji od rasta agregatne ponude). I finansijski sistem pati od loših makroekonomskih performansi, što utiče na učesnike na tržištu (domaćinstva i firme) da drastično promene očekivanja u pogledu daljeg razvoja.¹⁵

Na podatke o stopi nezaposlenosti i autputu, može se indirektno primeniti jedan vrlo važan makroekonomski koncept poznat kao Okunov zakon¹⁶. Okunov zakon implicira da aktualni autput mora rasti jednako brzo kao i potencijalni, ako

¹² Mishkin S. F.: *The economics of money, banking, and financial markets*, 7th ed., 2004, 501.

¹³ OECD (2014a), *OECD Economic Surveys: Euro Area*. OECD Publishing, 22-26.

¹⁴ Poput Kanade, Australije, Novog Zelanda, Velike Britanije, Švajcarske, donekle i Norveške, ali i manje razvijenih zemalja poput Izraela, Čilea i Koreje.

¹⁵ IMF (2009): *World Economic Outlook, Crisis and Recovery*, Washington, DC., 101.

¹⁶ Okunov zakon (*Okun's law*) ukazuje na negativnu korelaciju autputa i stope nezaposlenosti – sa rastom autputa smanjuje se nezaposlenost. Dakle, sa rastom privredne aktivnosti i povećanjem autputa u ekonomiji se može očekivati rast proizvodnje i porast zaposlenosti, odnosno smanjenje nezaposlenosti. Važi i obratno. To možemo predstaviti preko jednačine:

$$u_t - u_{(t-1)} = -\beta(g_{yt} - \hat{g}_y),$$

se ne želi povećati stopa nezaposlenosti. Međutim, u uslovima krize i ovaj koncept daje nedovoljno precizne podatke, što je posebno karakteristično za zemlje u kojima radnici uživaju viši stepen zaštite, poput Nemačke¹⁷. Stepenn korelacije u kriznim godinama je nizak (skoro jednak nuli) i pokazuje nedovoljno snažnu vezu između autputa i nezaposlenosti. U poslednjih nekoliko godina stopa nezaposlenosti se povećavala i pored činjenice da pojedine privrede Evrozone beleže kakav-takav rast. To nije u skladu sa Okunovim zakonom, da za svako smanjenje aktuelnog autputa od potencijalnog autputa od 2%, stopa nezaposlenosti raste za 1%. Podaci sa prethodnog grafikona to upravo potvrđuju – autput gep je u periodu 2007-2009. godina iznosio 6,5%, dok je stopa nezaposlenosti povećana za 2 procentna poena. Ta razlika je daleko veća za period 2007-2012. godine u kome autput gep od 6,1% produbljuje stopu nezaposlenosti za skoro celih 5 procentnih poena. Jasno je da optimalni autput beleži pad u nekoliko ekonomija Evrozone i da ne dopušta da aktuelni autput podstakne rast zapošljavanja.

Problem nezaposlenosti će trajati sve dok postoji deflatorni jaz autputa, tj. dok postoji velika razlika između realnog BDP-a (aktuelnog autputa) i potencijalnog autputa. Pri tome, aktuelna nezaposlenost prati realan rast BDP-a, dok prirodna stopa nezaposlenosti prati potencijalni autput. Kako se u Evrozoni produbljuje autput gep kod pojedinih ekonomija tako se i problem nezaposlenosti javlja kao **nerješiva zagonetka**. Kao po pravilu, problemi za pojedine ekonomije Evrozone ne dolaze samo sa jedne strane, pored deflatornog autput gega u Italiji, Španiji, Grčkoj i Sloveniji nepovoljna ekonomska i socijalna situacija je pogoršana deflacijom u prva dva meseca 2014. godine. Projekcije rasta MMF-a za 2014. i 2015. godinu ne garantuju brzo rešenje. Očigledno je da će sa daljim sporim rastom vodećih ekonomija sličnu sudbinu deliti i brojne druge zemlje Evrozone. Istovremeno, ako aktuelna stopa inflacije i dalje bude ispod očekivane inflacije, povećaće se pad autputa i produbiti problem nezaposlenosti.

Miks niskog privrednog rasta i niskih stopa inflacije otežava funkcionisanje ekonomija Evrozone. Iskustvo Japana tokom 1990-ih godina to najbolje ilustruje.¹⁸ To je posebno opterećenje za periferne zadužene zemlje (privatnim, garantovanim i javnim dugom) zbog činjenice da se sa smanjenjem autputa smanjuju, ili u najbolju ruku jedva rastu, novčani prihodi. Ovakav miks malo će učiniti da se ublaže ekonomske teškoće zemalja Evrozone, koje su u akutnoj fazi. Recesioni

---

gde je u – aktuelna stopa nezaposlenosti, u^* - prirodna stopa nezaposlenosti, $g_{y,t}$ – stopa rasta aktuelnog autputa, $\hat{g}_y$ – stopa rasta optimalnog autputa, a β – parametar koji pokazuje snagu uticaja autputa na nezaposlenost.

¹⁷ Cazes, Sandrine; Verick, Sher; Al Hussami, Fares: „Diverging trends in unemployment in the United States and Europe: evidence from Okun’s law and the global financial crisis“, *Employment working paper*; International Labour Office – Geneva, 2011, 19.

¹⁸ Deflacija je u Japanu znatno oslabila japanski finansijski sistem i privredu. Targetirana stopa inflacije koja je nešto iznad nula čini da periodi deflacije budu manje izvesni. To je jedan od razloga zašto su mnogi ekonomisti u Japanu, a i šire, upozoravali Centralnu banku Japana da usvoji targetiranu inflaciju na nivou od 2% ili višem.

efekti su nepovoljni i sa aspekta nezaposlenosti: (1) koštaju državu, (2) ne troše jer nemaju zaradu i (3) ne doprinose budžetu (kroz direktne i indirektno poreze).

3. Ekonometrijska analiza

U ovom delu smo želeli da uporedimo rezultate ocenjivanja modela sa prethodnim radovima i u tome smo u velikoj meri uspeli. Zapravo, potvrdili smo relacije između autputa i stope nezaposlenosti, u teoriji poznatog Okunovog zakona i stope nezaposlenosti i stope inflacije, u teoriji poznate Filipsove krive. Koristeći kvartalne podatke Eurostata za period 2000-2013. godina u OLS modelu, uz pomoć statističkog softera E-views 5, pokazali smo da je stopa nezaposlenosti negativno korelisana sa rastom BDP-a i da je stopa nezaposlenosti negativno korelisana sa stopom inflacije. Ocena jednačine Okunovog zakona od -0,24 pokazala nam je da se sa smanjenjem rasta BDP-a od jednog procentnog poena istovremeno stopa nezaposlenosti povećava za 0,24% (jednačina (A1) u ANEKS-u). Ovde govorimo o statistički značajnoj oceni sa visokom preciznošću. Ocena jednačine Filipsove krive od -0,68 pokazala nam je da se sa smanjenjem stope inflacije od jednog procentnog poena istovremeno stopa nezaposlenosti povećava za 0,68% (jednačina (A2) u ANEKS-u). Međutim, ovde se radi o oceni koja je statistički neznačajna, pa ne možemo sa potpunom preciznošću da objasnimo pomenuti uticaj.

Analiza nam je potvrdila da je stepen korelacije ovih jednačina u skladu sa teorijom u periodu pre krize, a da su tokom krize izražena veća odstupanja od teorije (videti ANEX). To nam govori da ovi teorijski koncepti tokom krize nepotpuno objašnjavaju relacije između BDP-a, nezaposlenosti i inflacije. Čak, postoje i velike i značajne razlike između pojedinih zemalja po pitanju ovih relacija.¹⁹ Deskriptivna statistika nam je pokazala da je korelacija između stope inflacije i stope nezaposlenosti čak najslabija u godinama pre samog izbijanja krize. To se za Evrozonu može opravdati ciljanjem inflacije na niskom nivou i slabom uticaju rastućeg BDP-a na smanjenje nezaposlenosti u tim godinama. Ako posmatramo krizne godine, s početka rezultati odgovaraju teorijskim zakonitostima ali vremenom slabi jačina veze između ove dve makroekonomske varijable. Slična situacija je sa relacijom autputa i stopom nezaposlenosti. S početka posmatranog perioda korelacija je negativna i srednje jaka, ali se sa produblivanjem krize ona smanjuje i gotovo da postaje neznatna.

Kada smo analizu produbili i otvorili nekoliko „prozora“ unutar posmatranog perioda dobili smo slične zaključke za podperiode. Ocene manjih modela se neznatno menjaju, s tim da ne treba zanemariti činjenicu da je smanjen broj opservacija u modelu.

¹⁹ Blanchard O.: “European Unemployment: The Evolution of Facts and Ideas”, *NBER Working Paper No. 11750*, November 2005, 4.

Najbolje ocene i deskriptivnu statistiku smo dobili u modelu gde smo ocenjivali uticaj autput gepa na stopu nezaposlenosti. Rezultati ocena pokazuju da sa povećanjem autput gepa, tj. dokle god se aktuelni autput smanjuje ispod potencijalnog autputa, to se povećava stopa nezaposlenosti. U konkretnom primeru, sa visokom pouzdanošću možemo da potvrdimo da svako dodatno smanjenje aktuelnog autputa (ispod potencijalnog) od 1 procentnog poena povećava stopu nezaposlenosti za 0,54 procentna poena (jednačina (A3) u ANEKS-u).

Prema ocenama ekonometrijske analize ECB za period 1996-2011. godina,²⁰ Okunov koeficijent uzima vrednost -0,29% i pokazuje da pad BDP-a za 1 procentni poen istovremeno dovodi do rasta stope nezaposlenosti za 0,3 procentna poena. Slične rezultate imamo i kod drugih autora koji su ekonometrijskim analizama samo potvrdili ovaj odnos i pokazali da su veća odstupanja od Okunovog zakona i Filipsove krive prisutna tokom kriznih perioda, kao i da postoje značajne razlike između zemalja.²¹

4. Gde se krije rešenje, koje inače postoji

Zemlje periferije se suočavaju sa problemima, pre svega, usled odsustva inostrane tražnje za njihovim proizvodima. Kako im se izvoz brže smanjuje od uvoza, tako se produbljuje i deficit robne razmene. Unutar Evrozone, gde je jedna valuta i jedinstvena monetarna politika, jedino šta ovim državama predstoji jeste deflatorno prilagođavanje, koje se ogleda u smanjenju cena, smanjenju nadnica i padu BDP, kao i rastu nezaposlenosti. Svedoci smo da su se problemi nezaposlenosti preneli na celu Evrozonu, jer prilagođavanje u velikoj meri otežava pozicije zemljama periferije. Istovremeno, zemlje periferije su u deficitu, dok su zemlje centra u suficitu. Kako se radi o jedinstvenom tržištu, niža konkurentnost prvih zemalja ne može se rešiti korekcijama deviznog kursa, već smanjenjem nadnica, a time i kroz smanjenje bogatstva. Rešenje bi se moglo pronaći u fleksibilnosti nadnica, ali ono nije karakteristično za evropski kontinent.

Kako to deluju mere ekonomskih politika na (ne)zaposlenost? Kratkoročno posmatrano, smanjenje državnih izdataka, restriktivna fiskalna politika, na robnom tržištu utiče na smanjenje agregatne tražnje. To pokreće proces multiplikacije i izaziva smanjenje autputa (pad BDP-a) i povećanje nezaposlenosti, ali i smanjenje cena (pad inflacije). Na novčanom tržištu smanjenje autputa će se anulirati smanjenjem kamatne stope preko mehanizma operacija na otvorenom tržištu, jer usled viška likvidnosti (smanjenje realne tražnje za novcem pri nepromenjenoj ponudi novca) rastu cene obveznica i smanjuju se kamatne

²⁰ European Central Bank: „Euro Area Labour Markets and the Crisis“, *Occasional Paper Series 138*, European Central Bank, October 2012, 16.

²¹ Popović, G. i Popović, J.: „Inflation and unemployment in the EU: comparative analysis of Phillips regularity“, *Economics 2011*, Bijeljina, 8.

stope. U srednjem roku, zbog smanjenja outputa i smanjenja nivoa cena učesnici na tržištu radne snage očekuju i buduće smanjenje nivoa cena. Na osnovu ovih očekivanja na tržištu radne snage neće uslediti pritisak na smanjenje nadnica jer radnici nisu spremni da traže realno smanjenje svojih nadnica, iako su im nadnice sada realno veće (rigidnost nadnica na dole). Međutim, veliki pritisak povećanja stope nezaposlenosti omogućava poslodavcima da u postojećoj situaciji izvrše pritisak i dodatno smanje nadnice. Naravno, sa smanjenjem nadnica smanjuju se i troškovi proizvodnje što omogućava i smanjenje troškova poslodavcima i snižavanje cena njihovih proizvoda. Na novčanom tržištu i dalje imamo višak likvidnosti, što podrazumeva novo snižavanje kamatnih stopa kako bi se neutralisala neravnoteža na tržištu novca. Po teoriji, smanjenje kamatne stope, preko posrednih efekata, na robnom tržištu trebalo bi da dovede do porasta investicija i potrošnje, odatle i povećanja agregatne tražnje i konačno, preko multiplikatora do rasta outputa (BDP-a). Međutim, nepoverenje, neizvesnost i postojeći efekti krize odvlače investitore od investiranja a zaposlene od potrošnje (zbog obaranja zarada). Izostaje rast agregatne tražnje, izostaje rast BDP-a, a ostaje dalje povećanje nezaposlenosti i snižavanje cena i nadnica. Kapital koji se tokom krize zadržavao u zemljama centra, ispadanjem iz lanca, nije dopustio da ovi mehanizmi obezbede ravnotežu na tržištima roba, novca i radne snage. Otuda proizilaze duge, negativne posledice krize.

U ovom trenutku nemačka ekonomija, kao vodeća ekonomija Unije i ekonomija sa suficitom u platnom bilansu, treba da sprovede prilagođavanja i to inflatorna prilagođavanja, isto kao što zemlje sa deficitom u platnom bilansu pribegavaju deflatornom prilagođavanju. Nemačka treba svoje suficite da koristi za povećanje investicija i povećanje zarada. Veće zarade će uticati na povećanje lične potrošnje i potrošnje domaćinstava. Ovaj rast potrošnje može ispoljiti dva pozitivna efekta: sa jedne strane na ekonomiju Nemačke, a sa druge na celinu Evrozone. Sa aspekta nemačke ekonomije, rast potrošnje kroz proces multiplikacije utiče na povećanje agregatne tražnje i na rast outputa. Sa stanovišta Evrozone, ovaj rast potrošnje može voditi većem uvozu, a s obzirom na to da je preko 80% razmene unutar Evrozone, to podrazumeva rast izvoza iz ostalih zemalja članica. Istovremeno, veća tražnja koja potiče iz Nemačke uticaće na jačanje zajedničke valute evra. I to nije sve! Kako Nemačka ima neuposlenih kapaciteta (višak nezaposlenih i smanjene proizvodne kapacitete) nešto viša inflacija od 4% ne bi ekonomiji Nemačke nanela štete. Naprotiv! Zemlje periferije Evrozone mogle bi tada sniziti inflaciju čak i na nulti nivo, što bi u proseku dalo ciljani nivo inflacije od 2%. Ova konstrukcija bi dala veću konkurentnost proizvodima iz perifernih zemalja. Time bi porastao njihov izvoz, a kroz spoljnotrgovinski multiplikator rastao bi i BDP. To, sa druge strane, može samo dati koristi Nemačkoj, jer sa rastom BDP-a perifernih zemalja raste i njihov uvoz, tj. tražnja za nemačkim proizvodima. To znači da bi se povećao izvoz Nemačke na kraju ovog lanca. Uz nju, i zemlje periferije bi uspele da iz povećanog obima razmene izvuku koristi.

Povećali bi sopstvenu proizvodnju i zaposlenost, što bi automatski minimiziralo ekonomske i socijalne probleme. Smanjio bi se pritisak nezaposlenih na državni budžet, državna kasa bi se brže punila i rastao bi životni standard.

Iz prethodnog pasusa, jasno smo videli **dohodovni mehanizam prilagođavanja** gde bi Nemačka u prvom navratu sprovedila mere inflatornog prilagođavanja koje možda nisu u skladu sa njihovom trenutnim ekonomskim kretanjima²², ali bi u već u srednjem roku, kada prikazani dohodovni mehanizam optrči ceo krug, ostvarile veće koristi. U prvom trenutku topio bi se platnobilansni suficit Nemačke ali i deficit perifernih zemalja, jer bi Nemačka, usled veće potrošnje, uvozila više proizvoda iz drugih zemalja kojima bi sada porastao izvoz. Vremenom bi se povećao obim razmene, što govori da bi se u nastavku ponovo pojavio suficit u robnoj razmeni Nemačke. Pored širenja robne razmene i kapital, koji je tokom krize zadržavan u razvijenim suficitarnim ekonomijama, počeo bi da kruži među svim zemljama Evrozone. Pokrenule bi se investicije i ostali oblici kretanja kapitala, a time i privrede.

Zašto je, po našem mišljenju, važan ovaj dohodovni mehanizam? Iz razloga što smatramo da bi se sa njim bezbolnije preboleli negativni efekti ekonomsko-finansijske krize koja već duže vreme drži Evrozoni u veoma lošoj poziciji. Istovremeno, na ovaj način bi ojačali automatskih mehanizmi prilagođavanja koji u pozadini ipak funkcionišu. Mere ekonomske politike samo su tu da isprate realizovanje ovih prikrivenih mehanizama, posebno u uslovima krize. Svi mehanizmi, po pravilu, imaju tu sposobnost da kroz proces multiplikacije podstaknu ekonomske procese i osnaže efekte preduzetih mera ekonomskih politika, kako bi zajedno vodili rastu autputa i smanjenju nezaposlenosti. Svakako, takav trend bi morao da potraje nekoliko godina dok se performanse Evrozone ne vrate na predkrizni nivo. Oporavak Evrozone je spor i neujednačen. Krupniji zaokret od aktuelne ekonomske politike nije realno očekivati zbog niske inflacije i dugog perioda recesije. Prema našim procenama, u postojećoj konstelaciji kreiranja makroekonomskog ambijenta negativni efekti po Evrozoni trajaće do 2018. godine, da bi se tek nakon 2020-te godine dostigle performanse kod svih makroekonomskih varijabli koje su bile pre krize. Sa navedenim mehanizmom, zaokret je realan.

Prema procenama OECD-a²³, nezaposlenost u Evrozoni (EA-15) će se stabilizovati tokom 2014. godine (12,1%), dok će početi da opada tek 2015. godine (11,8%). Inflacija se može malo menjati tokom 2014. godine (1,2%), imajući u vidu veliko zatišje, i ostati na toj granici tokom 2015. godine. Visoka nezaposlenost i slab rast prihoda ograničavali su privatnu potrošnju i investicije, tako da je

²² Evropska komisija je u novembru mesecu 2013. godine započela temeljnu reviziju visokog i upornog suficita trgovinskog bilansa Nemačke i njenog uticaja na funkcionisanje evropskih privreda. U proleće 2014. godine očekuje se od Nemačke da izađe sa izveštajem. Ovo je prvi put da se nadgleda ekonomija Nemačke, što je ustaljena dugogodišnja praksa sa ostalim zemljama članicama. *The Economist*, 16.11.2013.

²³ OECD (2014a), *OECD Economic Surveys: Euro Area*. OECD Publishing, 19.

projektovan skroman ekonomski rast za 2014. i 2015. godinu (1% i 1,6%, respektivno). Rizik procene postoji usled političke nestabilnosti, socijalnih tenzija, sporog napretka u uspostavljanju institucija i nedovoljnog napretka u strukturnim reformama. Sa napretkom oporavka, deflacioni rizici će nestati, a transmisioni mehanizmi monetarne politike profunkcionisati, monetarna politika će postajati manje ekspanzivna ali u granicama postavljenog cilja ECB-a – stabilnosti cena u srednjem roku.

5. Nezaposlenost i bez globalne krize

Podaci ECB²⁴ pokazuju da je u Evrozoni izgubljeno skoro 4 miliona radnih mesta u periodu između početka ekonomsko-finansijske krize i sredine 2010. godine. Intenzitet krize doveo je do značajnog pada BDP-a (-4,4% u 2009.), dok je prilagođavanje zaposlenosti ostalo relativno prigušeno u agregatnom izrazu. Smanjenje ukupne zaposlenosti varira od zemlje do zemlje i kreće se u rasponu od -16% do -0,4%. Najmanje smanjenje broja radnih mesta u periodu 2007-2011. godina zabeležen je u Nemačkoj, Luksemburgu i Belgiji, oko 1%, a najveće u Grčkoj i Španiji, iznad 10%. Istovremeno, 2009. godine došlo je do smanjenja zaposlenosti u Evrozoni i to za 1,9 procentnih poena u odnosu na 2008, odnosno sa 1,3% na -0,6%. Blagi rast zaposlenosti, kreiranjem novih radnih mesta, postojao je samo u 2011, nakon značajnog rasta privreda Evrozone sredinom 2010. Intenziviranje krize u drugoj polovini 2011. dovelo je do novog pada BDP-a i daljeg smanjivanja zaposlenosti²⁵, ali i rasta stope nezaposlenosti u 2012. U julu mesecu 2012. zabeležen je rast stope nezaposlenosti za 4,4 procentna poena, na 11,3%, što je u brojkama izraženo gotovo 18 miliona nezaposlenih ljudi u Evrozoni.

Koren problema su visoka i raznovrsna transferna davanja za nezaposlene – nadoknade, socijalne protekcije i socijalne zaštite, prevremeno penzionisanje itd, kao faktor koji je nezaposlene činio manje zainteresovanim i manje aktivnim u potrazi za poslom.²⁶ Takav pristup ne ostavlja prostor da se prilagođavanjem nadnica rešavaju problemi na tržištu rada – ne postoji mobilnost radne snage niti fleksibilnost nadnica. Problem postoji i u dužini trajanja radne nedelje i nivou produktivnosti rada. Dužina radne nedelje je, posmatrano po časovima rada, daleko manja u Evropi nego u SAD (preko 20% godinama unazad). Inače, u uslovima recesije raste produktivnost, ali samo zato što se časovi rada smanjuju više nego što se smanjuje output. Istovremeno, smanjuje se tražnja za rad-

²⁴ European Central Bank: „Euro Area Labour Markets and the Crisis“, *Occasional Paper Series 138*, European Central Bank, October 2012, 16.

²⁵ Prema podacima ECB, krajem 2011. godine ukupan broj zaposlenih radnika bio je preko 3 miliona manji nego pre krize, dok je stopa nezaposlenosti blago porasla za 0,3 procentna poena, na 61,9.

²⁶ Na jednom od skupova zemalja BRIK(S)-a jedan od govornika je rekao da *labavi zakoni o radu u evropskim zemljama od radnika prave lenjivce*.

nom snagom što smanjuje plate i ostale dodatke zaposlenima. Znači da radnici sada, u uslovima recesije, rade više za istu platu (videti Lazear, Shaw and Stanton [7]). Ostaje da se vidi koliko dugo su radnici spremni da se prilagode recesionim efektima, a koliko brzo institucije novonastalim okolnostima na tržištu rada. Ovakvoj situaciji najviše je doprinelo zakasnelo prilagođavanje nadnica na recesiona kretanja u privredi²⁷ i ranije migracije iz zemalja novih članica EU. Fleksibilnost nadnica na tržištu radne snage treba da olakša sektorsku realokaciju kreiranja zapošljavanja i smanjivanja nezaposlenosti.²⁸ Međutim, realnost je drugačija. Fleksibilnosti nadnica nema kod kolektivnog pregovaranja, pa nema ni prilagođavanja nadnica u uslovima recesije (deflacije). Rigidnost zarada na dole predstavlja prepreku za obnavljanje konkurentnosti, naročito u zemljama koje su pre krize akumulirale velike eksterne neravnoteže.²⁹ Samo decentralizovan sistem nadnica može ublažiti njihovo snižavanje, tj. ublažiti otpuštanje radnika i gubitak radnih mesta. Neodgovoran primer imamo u Španiji tokom 2009, gde su i pored krize nadnice porasle za 3%, a zaposlenost opala za 7%.

Krupna odstupanja postoje i u samoj strukturi radne snage. Najveći pad zaposlenosti beleže pojedini sektori privrede (industrija i građevinarstvo), nisko-kvalifikovani radnici (sa nižim stepenom obrazovanja) i mladi (16-24 godine sa stopom od 20,6% krajem 2011. godine³⁰, 6 procentnih poena manje nego pre krize), kao i privremeno uposleni radnici. Takođe, visok je procenat dugogodišnje nezaposlenih, njih 46%, što je za 12 procentnih poena više nego pre krize.³¹ Tokom krize u velikom broju zemalja Evrozone do posla su lakše dolazili zaposleni iz kategorije 55-64 nego zaposleni iz kategorije 16-24, zahvaljujući programima povremenog zapošljavanja. Evrozona je zapala u problem strukturne nezaposlenosti, koja se po pravilu javlja kao posledica dugogodišnjih niskih stopa privrednog rasta, ali i sporog oporavka privrede od krize. U takvim okolnostima pored konvencionalnih politika (monetarne i fiskalne politike) prinuđena je da koristi specifične politike – politiku dohotka koja treba da omogućući veću mobilnost radne snage i fleksibilnost plata, i institucionalnu politiku koja ima zadatak da unapredi i poboljša uslove rada institucija na tržištu rada.

Pravilo je da se efekti krize javljaju na tržištu radne snage sa docnjom, tj. uz zakašnjenje. Tokom recesije daleko brže dolazi do smanjenja zaposlenosti (povećanja nezaposlenosti) sa usporavanjem autputa, ali i tokom ekspanzije daleko brže

²⁷ Prilagođavanje plata krenulo je pre u javnom sektoru nego u privatnom sektoru zbog fiskalne konsolidacije u nekim zemljama Evrozone. Dugogodišnji radni ugovori uticali su takođe na nefleksibilnost zarada i sporije kretanja radnika između različitih sektora privrede (od sektora koji su u padu ka onima koji beleže rast).

²⁸ IMF (2010): *World Economic Outlook, Rebalancing Growth*, Washington, DC., 9.

²⁹ Mishkin S. Frederik: *The economics of money, banking, and financial markets*, 7th ed., Pearson – Addison Wesley, 2004, 594.

³⁰ Ovaj procenat je u Španiji i Grčkoj dostigao 40%.

³¹ ECB (2012): „Euro Area Labour Markets and the Crisis“, *Occasional Paper Series 138*, ECB, October 2012., 8.

raste output nego što se povećava zaposlenost (smanjuje nezaposlenost). Iskustva Velike Depresije potvrđuju ovo pravilo – privreda SAD je pokazivala znake oporavka u periodu 1932-33. godina, dok je trebalo deset godina (dakle tek 1939) da (ne)zaposlenost dostigne predkrizne vrednosti. Ovo je prilika da izvučemo pouke iz prošlosti - strogo zakonodavstvo treba da tera učesnike na tržištu rada (radnike, poslodavce i državu) da se prilagođavaju tokovima poslovnog ciklusa u ekonomiji, povećavajući elastičnost (ne)zaposlenosti na promene u outputu.

Umesto pouka, raslo je zaduživanje pojedinih ekonomija Evrozone koje je potpirivao nezaposlenost – sektorski šokovi su zamagljivali uticaj smanjenog outputa na nezaposlenost. Špekulacije su nastavljane, nelikvidnost je počela da pretilo poslovanju nakon čega je usledila obustava ulaganja i izgradnje, te gašenje radnih mesta. Pad privredne aktivnosti i usporavanje ekonomije uvlačilo je države (Španija, Portugal, Grčka) u dugove i nezadrživ pad BDP-a (zaduženost preko 90% BDP-a doprinosi padu BDP-a za 2-3 procentna poena, Reinhart and Rogoff [15]). Ovde je nezaobilazno i pitanje stabilnosti finansijskog tržišta, jer su radno-intenzivne grane oslonjene na bankarske kredite. Oslabljen je uticaj podsticajne monetarne politike zbog prisutne fragmentacije finansijskog tržišta. Krediti su ograničeni zbog slabih bilansnih pozicija banaka, visoke izloženosti suverenom dugu i, u pojedinim zemljama, visokim kamatnim stopama usled uočenih visokih rizika.³² Kako su se problemi u realnom i finansijskom sektoru nagomilavali tako je problem nezaposlenosti prerastao u strukturnu nezaposlenost. Nastavak iste politike vodiće zemlje mediteranske periferije deflatornom prilagođavanju, sa prezaduženom, precenjenom i nekonkurentnom radnom snagom.

Uspešnost reformi na tržištu radne snage ne ogleda se u njihovom broju ili trajanju. Sprovedene reforme na tržištu rada zemalja OECD-a u poslednjih 20-ak godina nisu promenile mnogo toga. Tu se krije dodatan problem i veoma veliko ograničenje, a to su loše i neefikasne institucije tržišta rada. Novine su uvedene samo kod novozaposlenih, gde postoji širi spektar fleksibilnosti i proširenje obima postojećih privremenih ugovora (ugovora sa nepunim radnim vremenom).³³ To nije išlo u korist radnika jer se fleksibilnost ogledala u bržem zapošljavanju/otpuštanju radnika, dok je pregovaračka moć radnika sa ovim ugovorima slabila (uskraćeni za naknade usled gubitka posla). Primena privremenih ugovora u savremenim krizama jasno je izražena tokom poslovnih ciklusa, pa su u periodu recesije takvi ugovori prvi raskidaju, dok u periodu oporavka raste njihov broj čime privredni rast prati novo zapošljavanje (primer Japana i Švedske tokom 1990-ih). Često privremeni ugovori mogu uticati na neizvesnost kod firmi i poslodavaca, jer ukoliko nisu adekvatno uključeni u program zapošljavanja i kreiranja novih radnih mesta, ta nezivesnost se može

³² OECD (2014b), *OECD Economic Surveys: European Union 2014*. OECD Publishing, 14.

³³ IMF (2010): *World Economic Outlook, Rebalancing Growth*, Washington, DC., 69-109.

povećati. Adekvatna primena ovih ugovora³⁴ postojala je u Nemačkoj, donekle i Francuskoj. Otuda Nemačka beleži niže stope nezaposlenosti od ostalih zemalja Evrozone. Blagi oporavak privredne aktivnosti tokom 2010-2011. uticao je na otvaranje malog broja novih radnih mesta, zbog pomenute neizvesnosti, koja nije dozvoljava da se privredna aktivnost toliko razvije i ubrza proces zapošljavanja. Investitori i firme su bili neradi da investiraju i zapošljavaju nove radnike, pa su se radije opredeljivali za iskorišćavanje raspoloživih kapaciteta i podešavanje satnice postojećim radnicima. Zato su i nepovoljne prognoze Eurostata za 2014-2015, za zemlje nosioce Evrozone, Nemačku i Francusku. Slična su i predviđanja MMF-a za Nemačku – niži rast BDP-a u 2015. (1,6%) u odnosu na 2014. (1,7%).³⁵

Niske stope rasta su posledica finansijske krize, ali i niskih inflatornih očekivanja. Odsustvo poverenja u ceo sistem postoji i kod domaćinstava i kod poslodavaca. Kompanije zapostavljaju ulaganje u tehnologiju i fokusiraju se na povećanje zaposlenosti samo gde postoje subvencionisani državni programi. Pored momenta sigurnosti za zainteresovane firme ili investitore, ovi programi daju velike koristi za privredu u celini. Ekonomske koristi ogledaju se u stabilizaciji zapošljavanja, eliminisanju nepotrebnog otpuštanja, podsticanju prekvalifikacija, snižavanju troškova zapošljavanja po radniku kojima su izloženi poslodavci, dok se društvena korist ogleda u pozitivnom moralu koji ovi programi pružaju nezaposlenima.³⁶ Zato ovi programi, kada govorimo o njihovoj efikasnosti i efektivnosti, treba da budu privremenog karaktera i precizno usmeravani. Izbegavati ih kao instrument za podsticanje pojedinih sektorskih politika. Takođe, primena programa subvencionisanja radnog mesta mora biti dozirana jer direktno utiče na mobilnost radne snage (između sektora). Veće subvencije po zaposlenom vode kreiranju novih radnih mesta, utiču na smanjenje čistog gubitka, ali i povećavaju troškove programa. Potrebno je prepoznati, a potom i sprovesti, najbolju praksu iz aktivne politike zapošljavanja i obuke radnika koja bi kratkoročnim troškovima odgovala preduzetim reformama. Sigurno je da će refomska regulativa stimulisati prekograničnu aktivnost i podsticati preraspodelu rada unutar i između zemalja članica, ali se mora voditi računa da će manje-kvalifikovani radnici ostati nekonkurentni i da još uvek postoje (poli-

³⁴ Kroz stepenastu zaštitu zaposlenih od gubitka radnog mesta i postepeno a ravnomerno podizanje troškova otpuštanja radnika od strane poslodavaca tokom trajanja ugovora novoupislenog radnika.

³⁵ IMF (2014): *World Economic Outlook, Recovery Strengthens, Remains Uneven*, Washington, DC, 54.

³⁶ Često vlada zabrinutost sa aspekta troškova sprovođenja i efektivnosti ovih programa. Prva zabrinutost se odnosi na čist gubitak jer po pravilu posao nalaze upravo najbolji pojedinci, radnici koji bi i bez subvencije bili angažovani. Druga zabrinutost proizilazi iz efekta supstitucije, dakle zamena već zaposlenih sa onima iz ciljane grupe. Otuda je efekat supstitucije dvosmislen – ako je negativan svodi se na čist gubitak, a ako je pozitivan zapošljavamo nekoga iz kontigenta dugoročno nezaposlenih ili mladih nezaposlenih, za koga je malo verovatno da bi dobio posao.

tičke i ne-političke) barijere mobilnosti radne snage između zemalja članica (o problemima mobilnosti radne snage u EU i migracijama videti OECD 2012 [10] i OECD 2013 [11]). U godišnjem izveštaju MMF-a³⁷ pronalazimo da se problem nezaposlenosti, u uslovima visokog stepena neizvesnosti, može ublažiti kroz programe subvencionisanog zapošljavanja i programe privremenog zapošljavanja, ili pak kroz premeštanje radne snage po sektorima privrede. Aktivna politika može da pomogne u stvaranju konkurentnog ljudskog kapitala, jer problemi na tržištu rada potiču od dinamike zaposlenosti, pre nego od pada stope učešća u radnoj snazi.

6. Zaključak

Kroz ovaj rad uspeali smo da pokažemo da u bliskoj budućnosti istovremeno ostvarivanje sva tri makroekonomska cilja nije realno – kontinuirano visoke stope rasta, niska inflacija i niska nezaposlenost. Na primeru Evrozona pokazali smo da kreatori ekonomske politike u borbi sa visokom stopom nezaposlenosti moraju da pribegavaju, pored konvencionalnih politika, i specifičnim politikama na tržištu rada – politici dohotka i institucionalnoj politici.

Predugo držanje stope inflacije na niskom nivou stvara inflatorna očekivanja koja su takođe na niskom nivou. Takav trend usporava privrednu aktivnost. Dugoročno posmatrano, to će se neminovno odraziti na faktore proizvodnje – doći će do smanjivanja njihove uposlenosti. Tada se ekonomija suočava sa opadanjem optimalnog autputa, sve većim neiskorišćenim kapacitetima i rastom nezaposlenosti. Evrozona reformskim potezima pokušava da spreči ovakav scenarion.

Institucionalno piranje je neizostavni deo reformskog programa. Zakonodavna tela treba da uspostave okvire i standarde. Institucije tržišta rada treba da kreiraju ambijent u kome će se podsticati mobilnost radne snage, umesto što se ona ograničava, ali i povećati fleksibilnost nadnica, kao mere prilagođavanja. To će obezbediti veći stepen usklađenosti produktivnosti rada sa zaradama. Potrebno je odobravati subvencije kojima se kreiraju nova radna mesta, napustiti programe privremenog radnog vremena (na određeno vreme) i pokrenuti programe osiguravanja od gubitka zarada i preduzeti korake u rešavanju negativnih efekata paralelnog (sivog) tržišta rada. Iskoračiti prema predloženim direktivama o slobodi kretanja radnika i o sticanju i očuvanju dodatnih penzionih prava, ali i otklanjanje dvostrukog oporezivanja penzija. Takođe, potrebno je unaprediti automatsko priznavanje stečenih kvalifikacija i eliminisanje neproporcionalnih nacionalnih bariera koje se odnose na regulisanje profesija. Potrebno je i dalje baviti se strukturnim neravnotežama i jačanjem komunikacije između zemalja članica EU i u tom pogledu izmeniti šeme transfernih davanja (naknade nezapo-

³⁷ IMF (2010): World Economic Outlook, *Rebalancing Growth*, Washington, DC., 69-109.

slenima, osobama sa invaliditetom), usaglasiti minimalne cene rada i promeniti sistem obračuna zarada u brojnim zemljama i uskladiti nacionalne regulative.³⁸

Za rešavanje problema strukturne nezaposlenosti nužne su promene i reforma tržišta rada, ali je nerealno očekivati da će tržište rada nadomestiti sve nedostatke realnog, a posebno finansijskog sektora kao glavnog uzročnika ekonomskih problema unazad nekoliko godina. Čak i brojne inicijative za unapređenje regulative do sada nisu urodile plodom. Glomazan sistem i obimnu regulativu³⁹ teško je sprovesti u svim zemljama članicama istovremeno. Često se zapostavlja činjenica da sve inicijative iz Brisela ne dolaze na adresu zemalja članica u isto vreme, kao i da sve predložene mere ne ispoljavaju istovetne ili očekivane efekte. Brojni su razlozi za to – od sposobnosti da se iste sprovedu i brzine prihvatanja, preko volje interesnih grupa, pa do društvenih odlika ili socijalnih prilika, i konačno do nacionalnih interesa. Sa mehanizmima nije tako! Oni se prelivaju iz zemlje u zemlju daleko brže usled visokog stepena povezanosti ekonomija i odmah daju rezultate, bez prethodne trome zakonodavne regulative. Dovoljno je promeniti redosled mera i eto rešenja!

7. ANEKS

Analiza je pokazala da između posmatranih makroekonomskih varijabli postoji relativno slaba negativna korelacija u periodu 2000-2013. godina (teorijska granica $0,2 \leq |r| < 0,5$). Kada posmatramo period pre i tokom krize vidimo da se koeficijenti korelacije značajno razlikuju (tabela A1). Rezultati potvrđuju da u uslovima krize kod Okunovog zakona slabi veza između nezaposlenosti i BDP-a, što nije slučaj pre krize. Kod Filipsove krive situacija je suprotna, pre krize veza između nezaposlenosti i inflacije je slabija što se objašnjava targetiranjem inflacije i slabijim uticajem (ciljane) inflacije na promenu nezaposlenosti, dok je u uslovima krize ta veza jača i jasno odražava uticaj promene (pada) inflacije na promenu nezaposlenosti.

Tabela 1: Koeficijenti korelacije

	2000-2013	2000-2007	2008-2013
Nezaposlenost-BDP <i>Okunov zakon</i>	-0,41	-0,35	-0,01
Nezaposlenost-inflacija <i>Filipsova kriva</i>	-0,35	-0,12	-0,33

³⁸ OECD (2014b), *OECD Economic Surveys: European Union 2014*. OECD Publishing, 33.

³⁹ Impact Assessment system for new Commission proposals, The EU Administrative Burden Reduction (ABR) initiative and The Regulatory Fitness Performance Programme (REFIT).

Ocene ekonometrijskih jednačina modelom najmanjih kvadrata u softverskom paketu E-views:

$$y = \underbrace{9,37}_{(0,25)} - \underbrace{0,24}_{(0,07)} x, R^2 = 0,18 \quad (\text{A1})$$

, gde je zavisna promenljiva (y) stopa rasta BDP, a zavisna promenljiva (x) stopa nezaposlenosti. Koeficijent determinacije (R^2) objašnjava veoma mali individualni uticaj BDP na nezaposlenost, što nam govori da su druge varijable ostvarivale veći uticaj u posmatranom periodu.

$$y = \underbrace{10,7}_{(1,12)} - \underbrace{0,68}_{(0,51)} x, R^2 = 0,13 \quad (\text{A2})$$

, gde je zavisna promenljiva (y) stopa nezaposlenosti, a zavisna promenljiva (x) stopa inflacije. Koeficijent determinacije (R^2) objašnjava još manji individualni uticaj inflacije na nezaposlenost, što nam govori da su druge varijable ostvarivale veći uticaj u posmatranom periodu.

$$y = \underbrace{9,29}_{(0,17)} - \underbrace{0,54}_{(0,08)} x, R^2 = 0,77 \quad (\text{A3})$$

, gde je zavisna promenljiva (y) output gep, a zavisna promenljiva (x) stopa nezaposlenosti. Koeficijent determinacije (R^2) objašnjava visok individualni uticaj BDP-a na nezaposlenost, što nam govori da se nezaposlenosti najpreciznije objašnjava odnosom optimalnog i aktuelnog outputa u posmatranom periodu.

Literatura

- Blanchard O.: "European Unemployment: The Evolution of Facts and Ideas", *NBER Working Paper No. 11750*, November 2005.
- Cazes, S.; Verick, S. and Al Hussami, F.: „Diverging trends in unemployment in the United States and Europe: evidence from Okun’s law and the global financial crisis“; *Employment working paper*; International Labour Office – Geneva, 2011.
- ECB (2012): „Euro Area Labour Markets and the Crisis“, *Occasional Paper Series 138*, ECB, October 2012.
- IMF (2009): World Economic Outlook, *Crisis and Recovery*, Washington, DC.
- IMF (2010): World Economic Outlook, *Rebalancing Growth*, Washington, DC.
- IMF (2014): World Economic Outlook, *Recovery Strengthens, Remains Uneven*, Washington, DC.

-
- Lazear, E., Shaw, K. and Stanton, C.: „Making Do With Less: Working Harder During Recessions“, *NBER Working Paper No. 19328*, 2013.
  - Kovač O., Ristanović V.: *Ekonomija regiona sveta*, Megatrend univerzitet, Beograd 2011
  - Mishkin F.S.: *The economics of money, banking, and financial markets*, 7th ed., Pearson – Addison Wesley, 2004.
  - OECD (2012), *OECD Economic Surveys: European Union*, OECD Publishing.
  - OECD (2013), *International Migration Outlook 2013*, OECD Publishing.
  - OECD (2014a), *OECD Economic Surveys: Euro Area*, OECD Publishing.
  - OECD (2014b), *OECD Economic Surveys: European Union*, OECD Publishing.
  - Popović, G. i Popović, J.: „Inflation and unemployment in the EU: comparative analysis of Phillips regularity“, *Economics* 2011, Bijeljina
  - Reinhart, C. and Rogoff, K.: „Growth in a Time of Debt“, *NBER Working Paper No. 15639*, 2010.

Rad primljen: 28. april 2014.

Prema zahtevu recenzenta, doraden:

19. maj 2014.

Odobren za štampu: 27. maj 2014.

Paper received: April 28th, 2014

Upon the request of reviewers, revised:

May 19th, 2014

Approved for publication: May 27th, 2014

Vladimir Ristanović, PhD, assistant professor
Faculty of International Economics,
Megatrend University, Belgrade

THE AGONY OF UNEMPLOYMENT IN THE EURO AREA

S u m m a r y

This paper looks at the evolution of the unemployment problem in the Euro Area. Our goal is to look at what are the roots of the unemployment problem and to devise reasons of the already chronic unemployment problem. We show the main factors that prolong the agony of unemployment and whether it is likely that in the near future, the problem of unemployment in the Euro Area will be past. In the Euro Area we follow the analysis of basic macroeconomic indicators of balance in an economy - GDP, inflation and unemployment. We consider whether the monetary strategy of inflation targeting has contributed to the unemployment problem, by reducing the potential output, but also to confirm that within the current global crisis there are some deviations from the theoretical concepts of basic macroeconomic relationships – Okun's law and the Phillips curve. We show that only Germany, with a „small” sacrifice, can save the real sector in the peripheral Mediterranean countries, as well as in the entire Euro Area.

Key words: macroeconomic balance, real GDP, unemployment, inflation, recession, Euro Area